

CAP. XIII.

PEARL HARBOR – UN EȘEC AL DIPLOMAȚIEI?

În anii '30 japonezii ocupaseră o zonă întinsă a Chinei, din nord (Manciuria), până în sud, la granița cu statele din Indochina. Războiul din China schimba radical situația strategică din regiune. El afecta interese majore ale puterilor occidentale, în primul rând ale Statelor Unite, dar și ale Marii Britanii, Franței și Olandei.

La 26 ianuarie 1940 expira tratatul comercial dintre SUA și Japonia, tratat încheiat în 1911. Secretarul de stat Cordell Hull comunica guvernului japonez că, până la negocierea unui alt tratat, comerțul americano-japonez se va desfășura pe o bază *ad-hoc*.

În vara și toamna anului 1940, Japonia desfășura o adevărată ofensivă pașnică în direcția Indiilor Orientale Olandeze (actuala Indonezie). Două misiuni conduse la nivel ministerial încercau să încheie contracte cu autoritățile coloniale olandeze pentru livrări de petrol, cauciuc, cupru și cositor. Autoritățile olandeze s-au opus acestei inițiative a Japoniei, solicitând sprijinul anglo-american, care s-a limitat însă la sfatul de a nu veni în întâmpinarea solicitărilor japoneze. În cele din urmă, la 17 iunie 1941, tratativele erau abandonate (26, 1990, pp. 317-318).

În iunie 1940, Japonia începea acțiuni menite să-i asigure prezența militară în Indochina franceză, ceea ce și obținea pe 22 septembrie, prin acordul guvernului de la Vichy. Pe 4 septembrie 1940, Hull avertizase că o pătrundere a Japoniei în Indochina ar afecta interesele SUA și ar atrage după sine acțiuni în consecință. Dar, o dată pornit în China, războiul își impunea logica proprie. Din punct de vedere japonez, prezența în Indochina era reclamată de necesitatea de a tăia căile prin care ajutoarele occidentale erau trimise spre China, peninsula indochineză rămânând singura posibilitate de sprijin pentru China continentală, după ocuparea coastelor sale răsăritene. Totodată, „mersul spre sud“ presupunea înainte de toate controlul asupra Indochinei, foarte bogată în resurse minerale și o importantă bază din punct de vedere militar în caz de conflict în Pacificul de sud-vest. Ca reacție, pe 26 septembrie 1940, Statele Unite instituiau embargoul asupra exporturilor de fontă și oțel, care viza înainte de toate Japonia. Guvernul nipon protesta, considerând embargoul un „act neprietenesc“.

În aceste condiții, în atitudinea politică a Japoniei se conturau două direcții principale de acțiune, care aveau să se desfășoare paralel: pe de o parte, inițierea unor negocieri simultane cu Germania, URSS și SUA și, pe de altă parte, pregătirea efectivă pentru război, care apărea tot mai evident drept inevitabil (185, 1971, p. 30).

Cu Germania (și cu Italia), Japonia încheia Pactul Tripartit. În viziunea lui Matsuoka, Pactul putea determina SUA să acționeze mai prudent în promovarea planurilor americane împotriva Japoniei, chiar să prevină un război între cele două țări. Mai mult, continua ministrul de Externe nipon, dacă Germania intra în război cu Statele Unite, Japonia nu era obligată să-i vină în ajutor (185, 1971, pp. 72-73). Cu Uniunea Sovietică, Japonia încheia tratatul de neutralitate. Că Tokyo lua în serios acest tratat se vedea din debarcarea fără ezitări a lui Matsuoka, atunci când acesta se pronunța pentru intrarea în război cu URSS, după 22 iunie 1941.

Negocierile cu SUA aveau să se desfășoare, intermitent, până în prima decadă a lunii decembrie 1941. În vederea acestor negocieri, guvernul japonez trimitea ca ambasador la Washington pe Kichisaburo Nomura, adversar hotărât al războiului, amiral în retragere, fost atașat militar naval în capitala americană în perioada când Roosevelt era secretar adjunct la Departamentul marinei militare, cu care Nomura rămăsese în relații apropiate. În ultima fază a negocierilor, lui Nomura i se alătura ambasadorul Saburo Kurosu, un diplomat foarte capabil. Iată momentele principale ale acestor negocieri, intercalate cu acțiuni politice ale autorităților americane, respectiv japoneze, legate de negocierile în cauză, momente semnificative din punct de vedere diplomatic.

La 16 aprilie 1941, Hull îi înmâna lui Nomura un proiect de document care conținea patru principii ce urmau a fi respectate de ambele state: 1. respectul pentru integritatea teritorială și suveranitatea tuturor statelor; 2. sprijin pentru principiul neintervenției în treburile interne ale altor state; 3. sprijin pentru principiul egalității, inclusiv al egalității în ceea ce privește oportunitățile comerciale; 4. menținerea *statu-quo*-ului în Pacific, cu excepția modificării acestuia prin mijloace pașnice (185, 1971, p. 82). Propunerea privind cele patru principii avea să urmeze o cale sinuoasă; ea era transmisă cu întârziere la Tokyo, atitudinea japoneză față de ea fiind formulată și făcută publică în contextul negocierilor ulterioare, întrucât principiile se interferau cu numeroasele aspecte practice ale relațiilor americano-nipone avute în vedere în decursul respectivelor negocieri.

Hull a prezentat propunerea referitoare la cele patru principii atunci când Nomura aștepta din partea americană un răspuns la un „Proiect de Înțelegere“, redactat din inițiativa a doi prelați americani, episcopul Walsh și preotul Drought, document prezentat anterior Departamentului de Stat. „Proiectul de Înțelegere“ propunea un consens cuprinzător între SUA și Japonia, fiind redactat într-un ton conciliant. El avea sprijinul unor înalte oficialități japoneze, între care printul Kono, prim-ministru, și generalul Tojo, ministru de război. Pe de altă parte, Cordell Hull și consilierul său principal, Stanley Hornbeck, nu credeau în sinceritatea pozițiilor japoneze de acceptare a Proiectului. Partea americană nu-și preciza atitudinea față de proiectul prelatilor. Luări de poziție ale lui Matsuoka, provocatoare și chiar insultătoare la adresa americanilor, o „Declarație orală“ a lui Hull, care-l viza pe Matsuoka, precum și lipsuri în comunicarea dintre Washington și Tokyo, agravate de dificultăți și inadvertențe în traducerea mesajelor japoneze — care erau decodate de americani — aveau să ducă negocierile în impas.

În aceste condiții, pe 2 iulie 1941 avea loc Conferința Imperială, care decidea ca Japonia să rămână neutră în conflictul germano-sovietic și își concentra atenția către Sud. În locul lui Matsuoka, ministru de Externe era numit amiralul în retragere Teijiro Toyoda.

Conferința Imperială era cel mai înalt for de decizie politică. Ea se desfășura în prezența împăratului, cu participarea primului ministru, ministrului de Externe, ministrului de Război, ministrului marinei, șefilor și adjuncților șefilor statelor majore ale armatei și flotei, precum și a Președintelui Consiliului Privat din partea Casei Imperiale. Ca regulă, în spiritul constituției, dar și potrivit cutumei, împăratul nu intervenea în desfășurarea dezbaterilor Conferinței, întrebările și eventualele lui remarci fiind adresate prin Președintele Consiliului Privat. Simpla prezență a împăratului însă făcea orice hotărâre adoptată legală și obligatorie.

Un alt organism de conducere a treburilor statului era *Conferința de Legătură*, la care participau principalii conducători ai guvernului, armatei și marinei, precum și experți a căror prezență era socotită necesară pentru informare și consultare. Împăratul și Președintele Consiliului Privat nu erau prezenți la Conferințele de Legătură. Acestea se întruneau de obicei foarte frecvent și examinau principalele treburi curente ale guvernării. Hotărârile în principalele probleme dezbătute de Conferințele de Legătură, inclusiv cele asupra punctelor rămase, eventual, în divergență, se adoptau de către Conferința Imperială (185, 1971, pp. 92-96).

După 2 iulie, atât guvernul japonez cât și conducerea militară au rămas favorabile continuării negocierilor diplomatice cu SUA. Pe de altă parte, în baza deciziei Conferinței Imperiale, s-a acționat pentru extinderea prezenței japoneze în Indochina. Teijiro Toyoda comunica autorităților de la Vichy că, pe 24 iulie, armata japoneză va intra în Indochina de sud, cu sau fără consimțământul francezilor. Era, de fapt, un ultimatum. În ajunul termenului menționat, guvernul de la Vichy accepta cererea Japoniei. Trupele japoneze își extindeau controlul în întreaga Indochină. Drept răspuns, pe 26 iulie 1941, SUA îngheța toate bunurile japoneze din America; urma încetarea tuturor activităților comerciale cu Tokyo. Cea mai gravă măsură era instituirea unui embargo total asupra exporturilor americane de țiței și produse petroliere. Măsura se adăuga eșecurilor anterioare de a importa petrol din Indiile Olandeze. În total, 88% din țițeiul de care Japonia avea nevoie cădea sub incidenta embargoului. În momentul când măsurile menționate erau luate de către SUA, Japonia avea rezerve de petrol pentru 2 ani, iar în caz de război, pentru 18 luni (189, 1988, pp. 345,357).

În noile condiții, primul ministru Konoe lua inițiativa de a propune o întâlnire cu președintele american, propunere aprobată de armată și marină și însușită de împărat. Transmisă la Washington pe 7 august 1941, ea era primită cu răceală de către Hull. Roosevelt nu era împotriva unei întâlniri, idee în care vedea o negare a politicilor promovate de către Japonia în ultimele luni și o promisiune de noi concesii în viitor, ceea ce îl făcea să înceapă a se gândi la planuri de a petrece câteva zile împreună cu Konoe. (189, 1971, pp. 107-108.). Departamentul de stat n-a crezut însă că propunerea japoneză este serioasă și a obținut să nu i se dea curs. Pe 28 august, liderii militari japonezi ajungeau la un acord să evite războiul cu Statele Unite, chiar cu prețul unor concesii majore. În aceeași zi, două mesaje plecau spre Washington. Unul dintre ele relua propunerea lui Konoe de a se întâlni cu Roosevelt. Celălalt conținea propunerea

oficială privind retragerea trupelor japoneze din Indochina, o dată ce „Incidentul din China” era rezolvat ori o pace justă se instaura în Asia de est. În plus, Japonia consimțea să adere la cele patru principii de bază formulate de Hull.

Până pe 3 septembrie, când avea loc o Conferință de Legătură, Washingtonul nu dădea nici un semnal în ceea ce privește propunerile japoneze. Această tăcere din partea americană determina Conferința să fixeze o dată limită, anume 10 octombrie, până când urma să se ajungă la o înțelegere cu America prin negocieri; dacă în acest termen negocierile nu duceau la rezultate, va fi război (185, 1971, p. 109). La câteva ore după ce se adopta această decizie — care urma să fie supusă spre aprobare Conferinței Imperiale — la Tokyo sosea răspunsul american, prin care se refuza politica întâlnirea propusă de Konoe până când, în prealabil, nu se va ajunge la un acord în problemele fundamentale și esențiale. De asemenea, răspunsul punea sub semnul întrebării seriozitatea acceptării de către Japonia a celor patru principii formulate de Hull.

În această atmosferă, pe 6 septembrie avea loc Conferința Imperială. Prin prezidențele Consiliului Privat, Hara, împăratul formula către conducătorii militari și către militari următoarea întrebare: „Decizia Conferinței de Legătură lasă impresia că accentul se pune mai degrabă pe beligeranță decât pe diplomație; sunteți realmente gata să considerați prioritară diplomația?” Întrucât participanții tăceau, Hirohito a intervenit direct pentru prima oară după mulți ani: „De ce nu răspundeți la întrebare?” Apoi, Împăratul a scos din buzunar o foaie de hârtie și a citit următorul poem scris de bunicul său, împăratul Meiji, în perioada războiului ruso-japonez din 1905:

„Toate mările, pretutindeni,

Sunt surori unele cu celelalte.

Atunci de ce vânturile și valurile de vrajbă

Bântuie cu atâta furie prin lume?”

Apoi, Hirohito a vorbit din nou: „Am făcut o regulă să citesc din timp în timp acest poem spre a-mi aminti de iubirea pentru pace a împăratului Meiji. Ce gândiți voi despre el?” Autoritatea împăratului a făcut ca, atât reprezentanții guvernului, cât și conducătorii militari să declare imediat că vor pune accentul pe diplomație.

O dată fixat termenul de 10 octombrie, care ulterior avea să fie prelungit până la 15 aceeași lună, primul ministru a făcut eforturi deosebite pentru a convinge guvernul american că propunerile japoneze sunt serioase și merită a fi considerate ca atare. Între altele, chiar în seara zilei de 6 septembrie, după Conferința Imperială, el s-a întâlnit cu ambasadorul SUA, Joseph C. Grew într-o locuință particulară și în cel mai adânc secret, cei doi fiind însoțiți doar de câte un interpret. Într-o convorbire prelungită târziu în noapte, Konoe i-a spus lui Grew că are aprobarea împăratului, ca și acordul armatei și marinei să se întâlnească cu Roosevelt, că va discuta cu acesta având în spatele său — al lui Konoe — doi generali și doi amirali, că este gata să examineze orice probleme care privesc relațiile dintre cele două țări. În plus, peste câteva zile (8 septembrie) Toyoda îi prezenta lui Grew o propunere oficială prin care guvernul

său se angaja să nu întreprindă nici o acțiune militară în orice regiune aflată la sud de Japonia și să retragă trupele din China o dată ce pacea era instaurată. În schimb, America ar fi trebuit să ridice măsura de înghețare a bunurilor japoneze și embargoul, precum și să suspende propriile acțiuni militare în Extremul Orient și în Pacificul de sud-vest (185, 1971, pp. 117-118). Grew, la rândul său, întreprindea mai multe demersuri la Departamentul de Stat, rămase însă fără nici un rezultat. În cele din urmă, el îi scria direct lui Roosevelt, cu care păstrase raporturi prietenești de pe vremea studenției. Și această intervenție rămânea însă fără rezultat, cu excepția unei confirmări amabile privind primirea telegramelor trimise Președintelui, confirmare primită la ambasada americană din Tokyo după cinci săptămâni.

Hull avea să răspundă pe 2 octombrie, condiționând din nou întâlnirea Roosevelt-Konoe de soluții date în prealabil cererilor americane. Hull saluta ideea unei întâlniri la nivel înalt și găsea încurajatoare acceptarea de către Japonia a celor patru principii, dar propunerile japoneze erau considerate inacceptabile — mai ales cele privind China, de unde trupele japoneze trebuiau retrase fără întârziere. De aceea, întâlnirea propusă trebuia amânată până când se realiza „o întâlnire a minților celor două părți asupra punctelor esențiale“ (185, 1971, p. 123).

Acest răspuns cădea la Tokyo în plină dezbateră, tot mai aprinsă pe măsură ce 15 octombrie se apropia. Presați de termenul limită, prietul Konoe și ministrul de Externe Toyoda înclinau spre a se face noi concesii față de solicitările americane. Pe 14 octombrie, Konoe avea o discuție cu generalul Tojo, prilej cu care exprima opinia că ar trebui să se vină în întâmpinarea SUA, acceptând retragerea trupelor din China. În ședința de guvern, ținută în aceeași zi, Toyoda afirma că America devine suspicioasă cu privire la atitudinea Japoniei, întrucât nu înțelege modul japonez de a discuta despre pace în timp ce se pregătește de război (185, 1971, p. 129). Opiniile lui Konoe și Toyoda mergeau, clar, mai departe decât ceea ce fusese stabilit de forurile de decizie ale țării. În plus, Toyoda se făcea ecoul observațiilor frecvente americane cu privire la discrepanța dintre negocierile de pace pentru care Japonia se pronunța și pregătirile sale de război care, evident, nu scăpau celor de la Washington. Privind lucrurile în perspectivă istorică însă nu poate să nu se observe că, la rândul lor, americanii procedau la fel: ei erau adepții negocierilor, dar căutau ca prin acestea să câștige timp spre a întări capacitatea de luptă în zonele potențial conflictuale și în genere pentru intensificarea pregătirilor de război. Următoarea comparație în ceea ce privește producția de avioane a Japoniei și a Statelor Unite în anii premergători războiului este semnificativă în acest sens. Astfel, în 1939 Japonia producea 4 467 aparate, iar SUA 5 856; în 1940, cifrele respective erau 4 768 și 12 804, iar în 1941 ele ajungeau la 5 088 și, respectiv, 26 277 (108, 1989, p. 354).

Tojo și ceilalți lideri militari respingeau însă categoric ideea unor noi compromisuri, așa cum propuneau Konoe și Toyoda. În aceste condiții, guvernul demisionează. După ezitări și în lipsa unei alternative, împăratul îl însărcinează, pe 25 octombrie, pe generalul Tojo cu formarea unui nou guvern. Unii atunci și alții mai târziu au considerat că prin investirea lui Tojo ca prim-ministru „partida războiului“ câștigase, mai ales că generalul deținea, în continuare, și postul de ministru de Război. Tojo însă fusese numit cu condiția că va urma linia care se va stabili prin voința împăratului. În plus, se conta pe faptul că el, cu autoritatea de care se

bucura în rândul armatei, va putea ține sub control grupurile de tineri ofițeri, care s-ar fi opus unor eventuale înțelegeri cu americanii. Și, desigur, se pornea de la premisa că Tojo va respecta dorința împăratului, exprimată fără echivoc, de a se continua negocierile cu SUA, ceea ce, trebuie spus, Tojo a făcut. În noul cabinet, ministru de Externe era numit Shigenori Togo, un diplomat de carieră.

Președintele Sigiliului Privat, marchizul Koichi Kido, un aristocrat liberal cu mare influență asupra lui Hirohito, îi transmitea lui Tojo, în calitate sa de prim-ministru, dorința împăratului ca el să nu se considere legat de decizia Conferinței Imperiale din 6 septembrie, în baza căreia 10, respectiv 15 octombrie devenise termen-limită, astfel încât să se poată continua negocierile cu americanii. „Îți transmit aceasta ca un ordin al Împăratului“, îi preciza Kido lui Tojo. Era un caz fără precedent ca împăratul să ceară să se revină asupra unei hotărâri luate de Conferința Imperială. Tojo se conforma și afirma el însuși că Armata trebuie să fie de acord să facă adevărate concesii referitoare la trupele din China și la alte probleme astfel încât să se ajungă la o soluție pe o bază rațională.

O nouă Conferință de Legătură, ținută pe 27 octombrie, accepta să se propună americanilor un document cuprinzător, format din două părți: A și B; voi relata mai jos prevederile principale ale acestui document. O dată cu acest accept, guvernul, armata și marina considerau că trebuie să-și precizeze în mod definitiv pozițiile. În acest scop este propusă o Conferință Imperială, care va avea loc pe 5 noiembrie 1941. În cadrul acesteia, conform celor convenite de guvern, armată și marină, Tojo declara: „Am ajuns la concluzia că trebuie să fim pregătiți să intrăm în război, cu acțiunea militarilor fixată aproximativ pentru 1 decembrie, între timp urmând să facem tot ceea ce putem spre a rezolva problema prin diplomație“ (185, 1971, p. 149). Împăratul rămânea tăcut. Conferința aproba poziția expusă de general.

Pe 5 noiembrie, la Washington Nomura îi prezenta lui Hull propunerea A, ce viza soluții pe termen lung. Secretarul de stat, care cunoștea deja textul datorită decriptării mesajelor transmise de *Gaimusho* (Ministerul de Externe japonez), primește documentul cu răceală. Nomura cere, în consecință, să fie primit de Roosevelt, ceea ce se întâmplă pe 10 noiembrie. Ca și Hull, președintele nu uită însă cererea generalului Marshall, șeful statului major al forțelor armate, și a amiralului Stark, șeful operațiunilor navale, de a câștiga câteva luni pentru pregătirile militare în Asia de sud-est. Națiunile, îi spune el lui Nomura, trebuie să gândească pentru o sută de ani înainte, mai ales într-o perioadă ca cea prin care trece lumea acum. S-au scurs doar șase luni de când se negociază; trebuie să se dea dovadă de răbdare (185, 1971, p. 156).

Pe 20 noiembrie, Nomura și Kurușu îi prezentau lui Hull „Documentul B“. Data fiind importanța momentului respectiv în negocierile americano-japoneze, iată, cu câteva mici reduceri, textul acestui document intrat în analele diplomației drept Nota guvernului japonez din 20 noiembrie 1941:1. Guvernele Japoniei și Statelor Unite se angajază să nu întreprindă nici o înaintare militară în nici o zonă din Asia de sud-est și Pacificul de sud; 2. Guvernul japonez se angajază să retragă trupele sale staționate în prezent în Indochina franceză, în condițiile fie ale restaurării păcii între Japonia și China, fie ale stabilirii unei păci echitabile în aria Pacificului; între timp, guvernul Japoniei declară că este pregătit să retragă trupele sale

staționate în partea de sud a Indochinei franceze aflată în zona de nord a teritoriilor amintite;

3. Guvernele Japoniei și Statelor Unite vor coopera cu scopul de a se asigura achiziționarea acelor produse și bunuri de care cele două țări au nevoie din Indiile Olandeze de Est;
4. Guvernele Japoniei și Statelor Unite se angajază reciproc să restabilească relațiile lor comerciale, așa cum acestea fuseseră înainte de înghețarea bunurilor; Guvernul SUA va furniza cantitatea solicitată de petrol;
5. Guvernul Statelor Unite se angajează să se abțină de la măsurii sau acțiuni care ar împiedica eforturile restaurării păcii între Japonia și China (154, 1986, pp. 718-719).

Concesia privind Indochina franceză era, desigur, parțială; dar ea putea fi, totuși, o bază de pornire în negocieri. Apoi, în acest document B nu se făceau referiri la trupele japoneze aflate în China. Propuneri în acest sens se găseau însă în documentul A, în concepția japoneză Documentele A și B constituind un corp comun. Hull se uita prin text — pe care, ca de obicei îl cunoștea deja — și menționa politicos că-l va studia cu simpatie; în jurnalul său însă va nota că îl considera un ultimatum.

Între timp, Kurusu adresa o scrisoare Departamentului de Stat în care, având în vedere preocuparea SUA pentru o eventuală implicare a Japoniei în război datorită Pactului Tripartit declara că guvernul japonez nu va antrena țara țara într-un război pentru vreo putere străină; va accepta războiul numai ca o necesitate de ne evitat pentru menținerea propriei securități și pentru păstrarea vieții naționale. Era o negare lipsită de echivoc, în termeni practici și în sensul interpretării date inițial de către Matsuoka, a angajamentelor Japoniei luate prin Pact. Kurusu își dădea acordul ca partea americană, dacă dorește, să publice scrisoarea sa. Dar Hull rămânea suspicios. O nouă telegramă transmisă de Gaimusho la ambasada japoneză din Washington, ca de obicei descifrată de americani, preciza: „De această dată, termenul limită (1 decembrie) în mod absolut nu mai poate fi schimbat. După el, lucrurile se vor derula automat“. Textul era interpretat în mod corespunzător de către conducerea SUA, după cum vom vedea imediat.

Pe 22 noiembrie, Hull îi primea pe Nomura și Kurusu, la cererea acestora; cei doi insistau să se dea fără întârziere răspuns la propunerea cuprinsă în Documentul B. Informat despre demers, Roosevelt îi cerea lui Hull să pregătească o propunere proprie americană, un *Modus Vivendi*, care să răspundă următoarelor patru puncte: 1. SUA să reia relațiile economice cu Japonia — ceva petrol și orez imediat, altele mai târziu; 2. Japonia nu va trimite alte trupe în Indochina sau la granițele Manciuriei, ori în alt loc din sud; 3. Japonia este de acord să nu invoce Pactul Tripartit, chiar dacă SUA intrau în război în Europa; 4. Statele Unite să mijlocească discuții între japonezi și chinezi, fără ca SUA să ia parte la acestea (185, 1971, p. 159). Departamentul de Stat întocmea un *Modus Vivendi*, pe baza acestor puncte. Îl discuta cu reprezentanții Angliei, Chinei, Australiei și Olandei, dar Chiang Kai-și se opunea negocierilor cu Japonia pe această bază. Astfel, *Modus Vivendi* murea înainte de a se naște. Tojo, aflând după război despre acel document, avea să exclame: „Dacă noi am fi primit acel *Modus Vivendi*!“ (185, 1971, p. 162).

Pe 25 noiembrie Roosevelt convoca o ședință a așa-numitului Cabinet de Război, la care participau, alături de el, ministrul de Externe, Hull, ministrul de Război, Henry Stimson, ministrul Marinei, Frank Knox, și șefii statelor majore ale armatei și marinei, Marshall și Stark. Stimson

nota în jurnalul său: „Președintele a prezentat relațiile cu Japonia. A dezvăluit faptul că este probabil să fim atacați luna viitoare [1 decembrie; a se vedea legătura cu telegrama de la Tokyo, citată mai sus — C. V.]. Întrebarea a fost ce atitudine vom lua. Problema este cum să manevrăm astfel încât ei să tragă primul foc, fără să ne provoace pierderi prea mari“ (67, 1993, p. 116).

Stimson avea să repete aceste cuvinte ale lui Roosevelt și după încheierea războiului, între altele în fața Comisiei Congresului de investigare a evenimentelor de la Pearl Harbor. În urma discuțiilor purtate în Cabinetul de Război și a indicațiilor Președintelui (67, 1993, p. 116), pe 26 noiembrie 1941 Hull prezenta celor doi: Nomura și Kurușu, o notă ca răspuns la propunerea japoneză din 20 noiembrie. Într-o primă secțiune, documentul american cuprinde unele aspecte generale, principiile relațiilor în domeniul politic și principiile raporturilor economice, pe plan bilateral și față de terți. În secțiunea a doua erau incluse 10 puncte, din care reproduc, pe scurt, următoarele: 1. Cele două guverne se vor strădui să încheie un pact mutual de neagresiune între Imperiul Britanic, China, Japonia, Olanda, Uniunea Sovietică și Statele Unite; 2. Cele două guverne se vor strădui să se încheie un acord între guvernele american, britanic, chinez, japonez, olandez și thailandez, prin care fiecare dintre acestea să se angajeze că respectă integritatea teritorială a Indochinei franceze; 3. Guvernul Japoniei va retrage toate forțele militare, navale, aeriene și de poliție din China și Indochina; 4. Guvernul SUA și guvernul Japoniei nu vor sprijini militar, politic și economic alt guvern sau regim în China, cu excepția Guvernului Național la Republicii China; 5. Amândouă guvernele vor renunța la drepturile lor de extraterritorialitate în China. Celelalte puncte se refereau la încheierea unui nou acord comercial bilateral, la dezghetarea reciprocă a bunurilor, la stabilirea ratei de schimb yen-dolar ș. a. (154, 1986, p. 729-732).

La Tokyo, Nota lui Hull, care ajungea pe 27 noiembrie, chiar în timpul unei Conferințe de Legătură, era considerată un ultimatum, cu atât mai mult cu cât se interpreta că punctul 3 din Notă privea întreaga Chină, deci inclusiv Manciuria; abia după război avea să se clarifice că propunerea americană nu se referea și la Manciuria. De fapt, partea americană însăși considera Nota un ultimatum, cum avea să se exprime chiar Roosevelt (67, 1993, p. 116-117).

Eșecul și umilirea noastră nu puteau fi mai mari, telegrafiau Nomura și Kurușu la Gaimusho (Ministerul Afacerilor Externe) după primirea Notei. Iar Kurușu va mărturisi după câțiva ani (în 1943): „În cadrul întâlnirii din 26 noiembrie, Hull ne-a remis o Notă incredibilă. America vroia — ceea ce mai târziu s-a adevărit — să pecetluiască soarta negocierilor cu ajutorul acelei Note“. Observația diplomatului japonez era corectă: în seara zilei de 26 noiembrie, după remiterea Notei, Stimson îi telefona lui Hull, întrebându-l „unde ați rămas cu japonezii?“ Iar răspunsul lui Hull suna astfel: „Mă spāl pe mâini de toată această afacere. De acum înainte, ea trece în mâinile voastre, ale armatei și marinei“ (111, 1988, p. 367).

Pe 1 decembrie avea loc Conferința Imperială. Tojo declara: Treburile au atins un punct în care Japonia trebuie să pornească război împotriva Statelor Unite, Marii Britanii și Olandei. Împăratul tăcea din nou. El înfrânsese o dată tradiția și acționase împotriva propriei educații,

cerând modificarea unei hotărâri anterioare a Conferinței. Acum, nu mai putea face nimic. Decizia în favoarea războiului era luată. Mai târziu, înainte de a se pune sigiliul Tronului pe această decizie, Hirohito îi spunea lui Kido: cerințele lui Hull au fost prea umilitoare (185, 1971, p. 209).

Între timp, militarii (armata și marina) încheiaseră pregătirile, în cel mai adânc secret. Pe 26 noiembrie, forța de lovire (*Kido Butai*), grupată în insulele Kurile, își începea deplasarea către Pearl Harbor. Viceamiralul Chuichi Nagumo, comandantul acestei forțe, avea ordin să se întoarcă din drum dacă negocierile de la Washington duceau la un rezultat pozitiv (111, 1988, p. 353).

Pe 6 decembrie, Roosevelt decidea să transmită un mesaj împăratului, prin care își exprima speranța că cele două țări vor ajunge la o înțelegere. Hirohito îi răspundea în termeni asemănători, duminică, 7 decembrie, la orele 13,00. Totul era, deja, prea târziu.

Nomura și Kurusu primiseră instrucțiuni să prezinte lui Hull răspunsul japonez la Nota americană din 26 noiembrie, la orele 13,00, ora Washingtonului. Textul răspunsului, care preciza că, în condițiile date, negocierile dintre cele două țări erau întrerupte, nu era însă dactilografiat la timp și cei doi ajungeau la Departamentul de Stat abia la 14,05. Atacul de la Pearl Harbor începuse deja, și Hull era anunțat de acest lucru. La ora 14,30 îi primește pe Nomura și Kurusu, nu le strânge mâna și îi dă pur și simplu afară; diplomații japonezi pleacă fără să înțeleagă nimic; abia la ambasadă aveau să afle că războiul începuse...

Pentru cititorul de azi se ridică, probabil în mod firesc, o serie de întrebări. De ce s-a ajuns, totuși, la războiul din Pacific? A fost acesta inevitabil? Cine poartă vina pentru declanșarea lui? Având în vedere punctele de vedere exprimate în această privință în bogata literatură existentă asupra subiectului, redau în continuare câteva posibile răspunsuri la întrebări precum cele formulate mai sus.

Mai întâi, războiul a fost rezultatul ciocnirii de interese, aș spune geopolitice și strategice, dintre Statele Unite și Japonia. Cele două puteri, și una și cealaltă în ascensiune, ajunseseră, practic, față în față încă de la cumpăna dintre veacurile XIX și XX. Evenimentele dintre 1894-1905, remarcă în acest sens istoricul Geoffrey Barraclough, au transformat Orientul în depărtat într-un centru internațional de rivalități și conflicte. Iar după 1905, cele trei puteri direct implicate în conflictul din Extremul Orient erau Statele Unite, Rusia și Japonia, puterile europene fiind treptat marginalizate (11, 1967, pp. 107-109). În ceea ce privește Statele Unite, ele începuseră să-și asume rolul unei mari puteri mondiale tocmai în Extremul Orient. Iar victoria japoneză din 1905 demonstra că Rusia nu era singura putere capabilă să amenințe interesele americane în zonă (11, 1967, p. 109). Mai precis, interesele Rusiei se ciocneau cu cele americane pe coastele continentale ale Pacificului de vest, mai ales de nord-vest. Japonia însă, dată fiind poziția sa geostrategică, avea interese proprii nu numai în zone continentale ale Pacificului de vest, ci și în Pacificul de sud-vest și de sud, ca și în Pacificul central. De aceea, ca tendință, întâlnirea și confruntarea de interese americano-nipone aveau să se impună pe un prim-plan.

Interesele japonezilor se ciocneau, permanent și peste tot în Extremul Orient, cu cele americane (26, 1990, p. 140).

În al doilea rând, cele două țări își asumau roluri misionare. Statele Unite o făceau în America Latină, în Pacific și în Europa, în numele valorilor și principiilor democratice. La rândul ei, Japonia revendica un asemenea rol în zona Asia-Pacific, în scopul declarat, pe de o parte, de a împiedica extinderea și perpetuarea dominației albilor și, pe de altă parte, al prevenirii acaparării părților continentale ale Pacificului de vest de către comunism. În ceea ce privește prima motivație, este de menționat că atunci când Japonia a început să se manifeste ca mare putere, practic, toate țările din zona Asia-Pacific, cu populații aparținând altor rase decât celei albe, erau fie colonii, fie semicolonii ale Occidentului. Or, așa cum o arată istoria, rolul și zelul misionar, atunci când cuprind mari puteri, se pot suprapune pe și combina cu propriile interese ale acestora, ceea ce mărește riscurile confruntării și conflictelor. Într-un anumit sens, războiul din Pacific, care a opus rase și religii diferite, prefigurează în timp, „ciocnirile dintre civilizații”, considerate de către Samuel Huntington — într-un mod discutabil — drept sursele principale ale conflictelor militare, după depășirea Războiului Rece (97, 1998).

În al treilea rând, neîncrederea reciprocă a dominat relațiile americano-japoneze. Japonezii nu aveau încredere în SUA, interpretau intenția, evidentă, a negociatorilor americani de a câștiga timp pentru înarmare drept o dovadă de duplicitate. Încă și mai grav era sentimentul că se urmărește izolarea și încercuirea Japoniei pe criterii rasiale. La rândul lor, americanii nu credeau în onestitatea japonezilor, îi suspectau că în spatele dorinței afișate de negociere nutresc planuri de acaparare a zonei Asia-Pacific în beneficiul exclusiv al Imperiului nipon. La aceasta se adăuga convingerea, de o parte și de alta, că adversarul potențial este slab și incapabil de spiritul de bravură și de sacrificiu pe care-l presupune orice mare război. Japonezii considerau America, Occidentul în general, drept societăți decadente; la rândul său, lumea anglo-saxonă nu înțelegea psihologia niponă și ironiza pregătirea și capacitatea militară a japonezilor.

Se ridică, în al patrulea rând, întrebarea: oare Japonia a declanșat războiul cu încrederea că va învinge, ignorând uriașa capacitate industrială, științifică și, în consecință, militară a SUA și, în genere, a Occidentului? Desigur, s-a contat pe o serie de succese militare și pe cucerirea unor poziții importante în faza inițială a războiului, care să permită ulterior Japoniei să facă față presiunilor, inevitabil crescânde, din partea SUA și aliaților lor. De aceea, punându-și în valoare superioritatea flotei, mai ales în portavioane, și a aviației de luptă, s-a urmărit distrugerea dintr-o singură lovitură a flotei americane din Pacific, prin atacul de la Pearl Harbor. De asemenea, se miza pe cucerirea unor teritorii în Pacificul de sud-vest, de unde să se asigure aprovizionarea cu materii prime și resurse energetice, precum și poziții strategice ușor de apărat, prin care se urmărea stabilirea unor raporturi de forțe în zonă, favorabile Japoniei. În condițiile date, o astfel de strategie se impunea. În acest sens, Paul Kennedy subliniază: „Pentru astfel de strategii sobri cum era Amiralul Yamamoto [comandantul marinei militare japoneze — C.V.], un atac împotriva unei țări atât de puternice ca Statele Unite părea nebunesc; dar a nu se ridica

împotriva Statelor Unite după iulie 1941 ar fi lăsat Japonia expusă șantajului economic, ceea ce era o noțiune intolerabilă“ (108, 1989, p. 303).

În sfârșit, este de subliniat în mod deosebit rolul Notei lui Hull în declanșarea războiului. Nu întâmplător, literatura se referă adesea la ea caracterizând-o drept „Nota fatală“. Pe fundalul măsurilor de rupere a Japoniei din circuitul comerțului mondial, în condițiile embargoului asupra importurilor sale de materii prime și resurse energetice, Nota suna, într-adevăr ca un „ultimatum de război“. În fapt, acceptarea ultimatumului ar fi reprezentat pentru Japonia „o sinucidere“. Condițiile din Notă „erau o insultă, care n-a lăsat japonezilor, popor mândru, decât alternativa războiului“ (67, 1993, pp. 116, 117). Același autor, membru al Congresului american, introduce un nou aspect în discuție citând următoarea declarație a lui Churchill în fața Camerei Comunelor, făcută în anul 1942: „Politica dusă de guvernul britanic a căutat să evite cu orice preț un conflict cu Japonia, înainte de a fi sigur că și Statele Unite se vor angaja într-un astfel de conflict. Pe de altă parte, după conferința Atlanticului [întâlnirea celor doi din insula Newfoundland — C.V.] la care am discutat aceste probleme cu Franklin Roosevelt, era probabil că americanii s-ar fi implicat într-un război în Extremul Orient, chiar dacă nu ar fi fost atacați“ (*apud* 67, 1993, p. 112).

În lumina tuturor acestor date și observații, consider că Statele Unite poartă o răspundere cel puțin la fel de mare ca Japonia în declanșarea războiului Pacificului. Această opinie contrazice părerile tradiționale, devenite adevăruri comune în numeroase lucrări de istorie. Dar ea, este, cred, întemeiată. Desigur, Japonia a luat inițiativa și a lovit prima, iar conform definiției dată la vremea respectivă un asemenea act era socotit drept agresiv. Dar, într-o viziune sociologică și politică mai cuprinzătoare, potrivit formulei faimoase a teoreticianului german Clausewitz „războiul este continuarea politicii cu alte mijloace“ (36, 1982, pp. 67, 745). În acest sens, granița dintre război și pace între SUA și Japonia era deja trecută prin Nota lui Hull, această „tragedie din 26 noiembrie 1941“, cum Toland nu ezită s-o numească. Japonia intra în război urmărindu-și propria politică prin alte mijloace, anume prin mijloace militare; dar războiul era continuarea nu numai a acestei politici, ci și a politicii americane, care nu lăsase Japoniei decât calea armelor. Privit în perspectivă istorică, este posibil ca factorii de gândire strategică din Statele Unite să fi ajuns la concluzia că Japonia tindea să devină o serioasă sfidare pentru interesele pe termen lung ale Americii în Pacific. Ea trebuia, de aceea, înfruntată și înlăturată înainte de a fi prea târziu, Este, desigur, o supoziție, dar o supoziție care nu aleargă alături de logica faptelor, ci o urmează pe aceasta. Supoziția este întărită de una dintre susținerile importante ale lui Huntington, care afirmă:

„De aproape 200 de ani Statele Unite au încercat să prevină nașterea unei puteri dominante în Europa. De aproape 100 de ani, începând cu politica „ușilor deschise“ față de China, au încercat să facă același lucru în Asia de Est. Pentru a realiza aceste scopuri, Statele Unite au luptat în două războaie mondiale și într-un Război rece împotriva Germaniei imperiale și a celei naziste, a Japoniei imperiale, Uniunii Sovietice și Chinei comuniste“ (97, 1998, p. 339). Iar fostul ambasador american la Tokyo, Grew afirma că „politica lui Roosevelt față de Japonia viza presiuni

politice și economice care nu puteau decât să determine această țară să declanșeze un război“ (111, 1988, p. 380).

Or, în 1945, lui Cordell Hull, secretarul de stat al SUA până în 1944, i se decerna Premiul Nobel pentru pace; în schimb, trei ani mai târziu, Tribunalul de la Tokyo îl condamna pe Shigenori Togo, ministrul de Externe japonez, colegul de negocieri al lui Hull, la 20 de ani termniță grea. Se vedea, astfel, că judecata oamenilor, spre deosebire de cea a istoriei, putea fi părtinitoare și nedreaptă.